

ART PRIMER

Artistes de la prehistòria

Del 25 de setembre de 2021 al 9 de gener de 2022

L'exposició "Art Primer. Artistes de la prehistòria", que es podrà veure al museu entre el 25 de setembre de 2021 i el 9 de gener de 2022, és una producció del Museu d'Arqueologia de Catalunya (MAC), adaptada per a la itinerància amb el suport de l'Arqueoxarxa, i el Museu de Lleida. La mostra aborda el tema dels orígens de l'art, fent un èmfasi especial en l'aparició i les característiques de l'art rupestre llevantí, una de les expressions artístiques prehistòriques més originals sorgides, tant a Catalunya com a la resta de la mediterrània peninsular, ara fa més de 7.000 anys.

La mostra presenta per primera vegada fragments de les pintures rupestres procedents de la Roca dels Moros del barranc de Calapatà (Teruel), dels fons del MAC, acabats de restaurar. Així mateix, també per primer cop, s'exposen altres dos grans fragments de pintures rupestres, d'època neolítica, aquests procedents de l'Abric del barranc de Sant Jaume de la Granja d'Escarp.

L'exposició suposa la consolidació del projecte del conveni entre els dos museus, pel que fa a la producció i difusió de grans exposicions d'interès nacional, com "Art primer", o com la mostra "La Fortalesa dels Vilars d'Arbeca. Terra, aigua i poder en el món iber", organitzada conjuntament pel Museu de Lleida, la Universitat de Lleida i la Diputació de Lleida, que es va poder veure a Lleida del 19 de maig al 31 de juliol de 2016, i al MAC entre el 9 de febrer i el 30 d'abril de 2017.

La inauguració de la mostra, que tindrà lloc el 25 de setembre, estarà presidida per la consellera de Cultura i presidenta del Consorci, Natàlia Garriga, en la seva primera visita al Museu de Lleida.

"Art primer. Artistes de la prehistòria", comissariada per Inés Domingo, Antoni Palomo i Àngels Casanovas, proposa un viatge al passat de més de 50.000 anys, a la recerca dels orígens de l'art, a través de la col·lecció de calcs i reproduccions d'art prehistòric, de diferents períodes i procedències, que conserva el MAC. Són obres originals que il·lustren alguns dels primers grans descobriments de l'art llevantí i també d'art paleolític, tant a Catalunya com a la resta de l'estat. Aquestes obres amaguen els esforços de prehistoriadors, dibuixants i artistes com Henri Breuil (1877-1961), Josep Colominas (1883-1958), Joan Vila (1890-1947), Josep Tersol (1879-1961), Francisco Benítez Mellado (1883-1962) o Antoni Bregante (1933), per immortalitzar les troballes de les balmes i coves, i compartir-les amb la societat i amb la comunitat científica nacional i internacional. Destaquen els calcs de la Cueva del Castillo (Cantàbria), i de diversos jaciments llevantins catalans i valencians, com el Cogul o la Valltorta.

Com a elements de gran singularitat, es presenten per primera vegada les pintures llevantines originals procedents de Calapatà (Cretes, Teruel), dels fons del MAC. Tres cérvols que són una de les poques mostres de pintura rupestre llevantina conservades fora del seu hàbitat natural i que el museu custodia des de la seva creació. Així mateix, també per primer cop, s'exposen dos grans fragments de pintures rupestres, d'època neolítica, procedents de l'Abric del barranc de Sant Jaume de la Granja d'Escarp, aquests procedents dels fons del Museu de Lleida.

També s'exposa una selecció de peces arqueològiques que il·lustren qüestions com les representacions d'art moble paleolític de Catalunya, com dos peces amb gravats provinents dels jaciments de les Coves del Fem (Ulldemolins) i de l'Hort de la Boquera (Margalef de Montsant), i altres elements d'ornament i estris de la vida quotidiana d'aquell període, que ens condueixen a reflexionar sobre el simbolisme i les formes de vida d'aquestes comunitats.

La mostra exhibeix, també, diverses reproduccions fidels d'art moble prehistòric i una recreació de la figura d'una dona neandertal. A més, s'incorporen diversos audiovisuals que ofereixen al públic recursos didàctics de gran fidelitat científica.

La commemoració del 20è aniversari de la declaració de l'art rupestre de la façana mediterrània peninsular com a Patrimoni de la Humanitat per part de la UNESCO, va ser un dels motius pels quals el Museu d'Arqueologia de Catalunya abordés la producció de la mostra "Art Primer. Artistes de la prehistòria", que es va poder visitar a Barcelona des del febrer de 2020 fins a febrer de 2021.

Activitats paral·leles

Durant el temps que duri la mostra, el museu ha organitzat un seguit d'activitats, que van des de la recuperació de les Nits Gastronòmiques, que es dedicaran a la cuina de la prehistòria, fins a la presentació del llibre "Pic, Puc i Mut el Mamut. Viure la prehistòria amb nenes i nens d'educació infantil", de Sònia Mañé Orozco i Antoni Bardavio Novi, docents del Camp d'Aprenentatge de la Noguera, a Sant Llorenç de Montgai; passant per tallers adreçats a públic familiar i adult, a càrrec d'Anna Bonet, i activitats al Centre d'Interpretació d'Art Rupestre de la Roca dels Moros del Cogul, en què es combinaran tallers de pintura, interpretació de les pintures, paisatge i productes de la terra, bàsicament, l'oli.

TEXTOS DE L'EXPOSICIÓ

Introducció

El desenvolupament del pensament creatiu i de la capacitat d'abstracció és una de les grans fites de l'evolució humana. Tanmateix, el caràcter efímer de les primeres formes d'expressió artística fa difícil rastrejar-ne els orígens en el temps.

Quan va sorgir la capacitat de comunicar-nos a través d'imatges? Quina és la primera manifestació física de l'existència d'un comportament simbòlic? Aquesta capacitat és exclusiva dels humans anatòmicament moderns, és a dir, nosaltres? O hi ha precedents en altres membres del gènere humà?

L'exposició "Art primer. Artistes de la prehistòria" proposa un viatge al passat de més de 50.000 anys a la recerca dels orígens de l'art, a través de l'extraordinària col·lecció de calcs i reproduccions d'art prehistòric, de diferents períodes i procedències, que conserva el MAC.

ELS ORÍGENS DE L'ART

El naixement del comportament simbòlic està envoltat d'incertesa. L'ús metafòric de l'art figuratiu per compartir idees del món natural i cultural sembla inqüestionable. Però hi ha altres antecedents? Els colorants, els ornaments o els primers signes geomètrics són formes incipients de simbolisme?

En algun moment de la prehistòria els colorants van esdevenir pintures, però també van tenir altres usos. Per tant, la seva aparició precoç no necessàriament parla d'artistes.

El simbolisme dels primers ornaments sembla més probable, si, a més de com a elements estètics, van ser emprats com a signes d'identitat. Aquesta mena de simbolisme també l'evoquen les formes geomètriques que els nostres avantpassats africans ja dibuixaven sobre colorants i recipients (ous d'estruç) fa entre 100.000 i 60.000 anys.

40.000 anys enrere, els neandertals ja feien servir colorants, pigments i penjolls. A més, van ser els primers a marcar les parets amb signes geomètrics i siluetes de mans.

L'ART PALEOLÍTIC, L'ART DELS ANIMALS

L'art de les caveres

Durant la darrera era glacial els humans anatòmicament moderns es van dispersar pel món, arribant al sud-oest d'Europa fa uns 40.000 anys. En aquesta expansió trobem la llavor d'un nou gir creatiu en l'evolució del pensament simbòlic: l'aparició de l'art figuratiu.

Animals de clima fred (bisons, mamuts, ossos, rens, lleons de les caveres o rinoceronts llanuts) i temperat (cavalls, urs, cérvols i cabres), refugiats dels freds glacials en aquestes terres i preses de les caceres, van esdevenir una font d'inspiració de la creativitat humana.

L'art europeu es materialitzava alhora sobre suports parietals i mobles. Coves profundes, abrics i roques a l'aire lliure, així com suports de pedra, os, banya, ivori, dents d'animals i possiblement materials peribles com la fusta van servir de base per gravar, pintar i esculpir. La bellesa i el naturalisme dels animals representats o l'abundància dels signes contrasten amb la migradesa de les representacions humanes.

L'art mediterrani

L'entorn més temperat de la Mediterrània peninsular explica l'absència en aquestes terres de les espècies de clima fred de l'art paleolític franco-cantàbric. Aquí, cavalls, urs, cérvols i cabres, pintats i gravats, dominen l'imaginari.

La cova del Parpalló (Gandia), l'escola d'artistes més prolífica i duradora de l'art paleolític, ha proporcionat més de 5.600 plaquetes que mostren l'evolució de l'art entre fa 32.000 i 14.000 anys.

En terres catalanes hi ha també peces excepcionals. A l'abric del Molí del Salt (Vimbodí) trobem el que podria ser el primer mapa d'un campament de caçadors-recol·lectors de fa uns 13.800 anys, mentre que els extraordinaris gravats de l'Hort de la Boquera (Margalef de Montsant), amb una escena quelcom inusual a l'art paleolític europeu, prefiguren l'adveniment de l'art narratiu.

La significació i els relats narrats a la llum d'aquestes imatges són objecte de debat científic, però la desaparició dels artistes ha deixat aquestes obres envoltades de misteris.

L'ART LLEVANTÍ, L'ART DE LES PERSONES

Després dels gels

Fa 11.700 anys, amb la retirada dels gels glacials, va desaparèixer també l'art figuratiu paleolític al sud-oest d'Europa. De les comunitats caçadores-recol·lectores que habitaren aquests territoris només en coneixem petites mostres d'art moble amb temes geomètrics. La millora climàtica va afavorir l'expansió dels boscos i, alhora, es va generalitzar l'ús de l'arc.

Uns 7.500 anys enrere, grups forasters plenament neolítics van arribar a la façana mediterrània peninsular acompanyats d'extraordinàries novetats, com la domesticació de plantes i animals, la ceràmica, la falç o els estris de pedra polida.

Els nousvinguts van desenvolupar dues noves tradicions artístiques, parietals i mobles, conegudes com art macroesquemàtic i esquemàtic. Els esbossos simplificats d'animals (només en l'art esquemàtic) i humans, i els temes geomètrics (en tots dos casos), il·lustraven una nova manera de relacionar-se amb la natura.

El naixement de l'art narratiu

En algun moment dels inicis de l'era postglacial, entre 11.700 i 7.000 anys enrere, la façana mediterrània peninsular esdevé l'escenari d'un gir sense precedents en la història de l'art a Europa: el naixement de l'art narratiu.

El que coneixem com art llewantí introdueix canvis significatius en els temes i en les formes de relacionar les figures als panells. Ara, per primera vegada, escenes plenes de dinamisme i moviment canvien de forma innovadora la manera de narrar històries visualment.

Els humans i els seus vestits, adornaments i eines, mai vistos anteriorment, esdevenen protagonistes d'escenes que il·lustren tàctiques de cacera, batalles, ajusticiaments, marxes territorials, la recol·lecció de la mel, la maternitat, la mort o altres activitats avui més enigmàtiques.

Paisatges pintats

Les singularitats dels paisatges mediterranis van atreure l'atenció de les poblacions llewantines, que van farcir amb pintures a pinzell i alguns gravats les parets de balmes i penya-segats a l'aire lliure. Mentre, l'art moble, gran protagonista al paleolític, va desaparèixer d'aquest món.

Amb les seves creacions artístiques els artistes llewantins van transformar els principals eixos fluvials, utilitzats com vies de comunicació d'idees i persones durant generacions, en peculiars pinacoteques carregades de records, tradicions i creences.

L'acumulació successiva de figures i escenes de diversos estils en els mateixos panells revela que les pintures eren utilitzades repetidament per recordar els valors culturals d'aquests indrets, de vegades amagats, de vegades prominents.

L'ART DE DOCUMENTAR L'ART

Els arqueòlegs catalans de principis del segle XX van estar intensament influenciats per les grans descobertes d'art paleolític franco-cantàbric. En aquest context històric s'emmarca la descoberta de les pintures rupestres de la Roca dels Moros del Cogul (les Garrigues) l'any 1908, moment que enceta una intensa activitat d'estudi i de conservació d'aquest patrimoni tan singular.

El 1917 comencen les recerques del Servei d'Investigacions Arqueològiques de l'IEC al barranc de la Valltorta (Castelló) sota la direcció de Pere Bosch Gimpera i Joan Vila com a dibuixant. La riquesa dels jaciments llewantins valencians posteriorment també atraqué l'interès del prehistoriador francès Henri Breuil pels conjunts d'abrics de la Gasulla (Castelló) l'any 1935.

A partir de la postguerra el MAC prosseguí l'estudi de l'art llewantí impulsat per Martin Almagro i pels dibuixants Francisco Benítez Mellado i Josep Tersol. Més endavant s'inicia un ambiciós Corpus sobre art prehistòric que pretenia ser mundial. Per primera vegada, Eduard Ripoll, en col·laboració amb Antoni Bregante, abordà també estudis d'art paleolític.

UN PATRIMONI MUNDIAL

Un llegat fascinant i vulnerable

Avui tots els continents amaguen racons amb aquest tipus d'art, llocs que reuneixen les obres mestres de milers de generacions d'artistes que transformaren els paisatges en espais singulars on recordar històries, tradicions i creences.

S'estima que arreu del món hi ha centenars de milers de jaciments amb art rupestre, i les troballes continuen. Però només un grup reduït ha rebut la màxima distinció atorgada per la UNESCO: la de Patrimoni Mundial.

És el cas de l'art rupestre de la façana mediterrània de la península Ibèrica, inclòs al llistat el 5 de desembre de 1998 com la concentració de jaciments més gran d'Europa, que proporciona un quadre excepcional de la vida humana en un moment inicial de la nostra evolució cultural.

La Ruta de l'Art Rupestre integra una sèrie de conjunts de pintures i gravats rupestres prehistòrics que es conserven arreu de Catalunya i que han estat condicionats per a la visita pública. Molts d'aquests conjunts van ser inscrits a la Llista de Patrimoni Mundial de la UNESCO. La Ruta també proposa la descoberta de diversos museus i centres d'interpretació que ens parlen de la vida a la prehistòria i ens ajuden a comprendre i conèixer millor aquest excepcional patrimoni.

Ruta de l'Art Rupestre

1. Barcelona (Barcelonès) - Museu d'Arqueologia de Catalunya
2. Sant Fruitós de Bages (Bages): Les Brucardes
3. Camarasa (Noguera): Cova del Tabac
4. Os de Balaguer (Noguera): Cova dels Vilasos
5. L'Albi (Garrigues): Vall de la Coma, Balma dels Punts
6. El Cogul (Garrigues): Roca dels Moros i Centre d'Interpretació de la Roca del Moros del Cogul
7. Montblanc (Conca de Barberà): Abrics de El Portell de les Lletres, Mas d'en Llord i Mas d'en Ramon d'en Bessó, i Centre d'Interpretació de l'Art Rupestre Muntanyes de Prades
8. Capçanes (Priorat): Parellada I-IV i La Vall I-III
9. Mas de Barberans (Montsià): Cocó de la Gralla
10. Ulldecona (Montsià): Abrics de l'Ermida-Serra de Godall, i Centre d'Interpretació d'Art Rupestre Abrics de l'Ermida

Oficina d'Informació de la Ruta de l'Art Rupestre

Museu d'Arqueologia de Catalunya

www.rutadelartupestre.cat

UN JACIMENT SINGULAR

La Roca dels Moros del Cogul (les Garrigues)

La Roca dels Moros de El Cogul (Lleida) va ser el primer testimoni amb art rupestre llewantí trobat a Catalunya, l'any 1908, i el segon de la façana mediterrània peninsular.

La convivència en el mateix panell de gravats, potser finipaleolítics, de pintures llewantines amb temàtiques exclusives, com la coneguda "dansa fàl·lica", pintures esquemàtiques i diverses inscripcions ibèriques i romanes ens diu que aquest enclavament va mantenir uns valors culturals destacats al llarg de moltes generacions.

Avui sabem que la famosa dansa fàl·lica, on nou dones envolten un personatge masculí amb el sexe representat, va ser realitzada en diverses fases, de manera que es van anar afegint parelles de dones al llarg del temps. El resultat, però, continua sent excepcional i sense paral·lels. Altres figures, com les que representen diverses espècies de fauna salvatge (cérvols, cabres, bous i porcs senglars), completen el repertori gràfic d'aquest singular indret.

LES PINTURES RUPESTRES DEL BARRANC DE CALAPATÀ (CRETAS, TERUEL)

Les pintures de la Cova dels Moros foren descobertes per Juan Cabré el 1903 i són les primeres que es van identificar d'un nou estil artístic: l'art rupestre llewantí.

Al moment del descobriment el panell conservava tres cérvols a la part central, un senglar, dos arquers i un altre cèvid a la dreta, i un petit quadrúpede i un altre arquer de traços fins i lineals a la part baixa. El color emprat en totes les figures és el vermell.

Els tres cérvols, representats amb un gran naturalisme, es caracteritzen per un delicat tractament de les formes, de la proporció i de l'expressivitat. Dos apareixen en actitud de marxa i un altre ajagut. Destaca la quantitat de detalls anatòmics que mostren, com les orelles, les potes, les peülles i les grans banyes, amb nombroses puntes. Aquestes figures, juntament amb la del senglar, foren arrencades per J. Cabré per a la seva col·lecció, argüint que estaven en perill. L'any 1918 les va vendre a la Junta de Museus de Barcelona, amb altres objectes, per 14.000 pessetes. Actualment aquestes pintures, juntament amb dues figures d'arquers de la Valltorta, són de les poques pintures llewantines fora del seu context original, conservades i exposades en un museu.

FITXA DE L'EXPOSICIÓ

Art Primer. Artistes de la prehistòria

Sala d'exposicions temporals

Del 25 de setembre de 2021 al 9 de gener de 2022

Organitza: Museu de Lleida i Museu d'Arqueologia de Catalunya

Col·labora: Arqueoxarxa

INFORMACIÓ GENERAL

Horaris: els mateixos del museu

Adreça: Carrer Sant Crist, 1. 25005, Lleida

Telèfon: 973 28 30 75

Web: www.museudelleida.cat

Facebook: www.facebook.com/museudelleida

Twitter: @museudelleida

Instagram: @museudelleida